
Gerhard Schøning, En Biographi (Norwegian Edition)

Daae Ludvig

Title: Gerhard Schøning, En Biographi (Norwegian Edition)

Author: Daae Ludvig

This is an exact replica of a book. The book reprint was manually improved by a team of professionals, as opposed to automatic/OCR processes used by some companies. However, the book may still have imperfections such as missing pages, poor pictures, errant marks, etc. that were a part of the original text. We appreciate your understanding of the imperfections which can not be improved, and hope you will enjoy reading this book.

GERHARD SCHØNING

EN BIOGRAPHI

AF

DR. LUDVIG DAAE

—
UDGIVET

I

HUNDREDAARET EFTER HANS DØD

AF

DEN NORSKE HISTORISKE FORENING

CHRISTIANIA

TRYKT HOS A. W. BRØGGER

1880

Scan 2388.3

Harvard College Library
Von Maurer Collection
Gift of A. C. Coolidge
Jan. 13, 1904

Indhold.

	Side.
I. Schønings Barndom. Rector Benjamin Dass. Skoleliv i Throndhjem	1.
II. Ungdomstid og Studier i Kjøbenhavn (1742—1751). Gram og Langebek. Schønings begyndende Forfattervirksomhed.	9.
III. Schønning bliver Rector i Throndhjem og drager til Norge i Følge med Suhm. Dennes Giftermaal med Karen Angell. Schønings Tiltrædelsestale. Studier og Samliv med Suhm. Deres „Forbedringer til den gamle danske og norske Historie“. Rivninger mellem Schønning og Biskop Nannestad.	19.
IV. Gunnerus afløser Nannestad som Biskop i Throndhjem. Schønings Forbindelse med ham. Det norske Videnskabselskabs Stiftelse og Schønings Bidrag til dets Skrifter. Landøkonomiske Arbejder. Samlinger til Throndhjems Historie, Domkirkens Beskrivelse. Schønning optages i det danske Videnskabselskab og indsender Bidrag til dets Skrifter. Suhm beslutter at forlade Norge, Schønning ombytter samtidig sit Rectorat med et Professorat i Sorø. Nogle af hans throndhjemiske Disciple	29.
V. Forholdene i Sorø paa Schønings Tid. Hans Privatliv, Embedsforretninger og Forfattervirksomhed som Professor ved Sorø Academi	39.
VI. Schønings paatænkte Ansættelse som Professor i Kjøbenhavn. Han udgiver Olafsens og Povelsens islandske Reise. Faar Understøttelse til selv at bereise Norge. Tidligere videnskabelige Reiser i vort Land. Han forlader Sorø og drager til Throndhjem 1773. Reiser i Stiftet. Biskop Gunnerus's Død. Literære Arbejder i Throndhjem. Begynder at undersøge ogsaa det Søndenfjeldske og tænker paa at drage til Vestlandet. Udnævnes til Geheimearchivar og drager fra Christiania tilbage til Danmark. Norske Diplomer	46.
VII. Schønning som Geheimearchivar. Udgiver Heimsøktinga. Dass's Død, Schønning arver en Del af hans Bøger. Schøn-	

IV

	Side.
nings Forhold til Luxdorph og Suhm, den sidstes huslige Ulykker. Schønings Sygelighed og Død. Hans Character.	58.
VIII. Schønning som Historieskriver. En Prøve af hans Hovedverk. Domme om ham. Hans Gjernings Betydning for hans Fædreland	71.
IX. Schønings efterladte Arbejder og Samlinger. Hans Bibliothek	88.

I.

Schønings Barndom. Rector Benjamin Dass. Skoleliv i Thronhjelm.

Paa Gaarden Skotnes i Buksnes Prestegjeld (en Del af Vestvaagøen i Lofoten) boede i Begyndelsen af det attende Aarhundrede en Landhandler Andreas Schønning, der tillige var Forpagter af Kongetienden i Lofoten og Vesteraalen. Han var gift med Marthe Ursin, yngste Datter af Hr. Michel Bjørnsen, en Bondesøn fra samme Buksnes, der, hvilket dengang var en Sjeldenhed, var bleven sat til Studeringer og havde arbeidet sig frem til Prest i sin Hjembygd; hans Børn havde oversat hans Navn til Ursin.¹

Dette Ægtepar havde syv Børn, blandt hvilke Sønnen Gert (Gerhard), der fødtes paa Skotnes Natten til Korsmesse om Vaaren, altsaa 2den eller 3die Mai 1722, var det femte i Rækken. Han var bleven opkaldt efter en Sogneprest i Vaagen, Gert Estensen († 1706), og dette gav Anledning til, at Hr. Gerts Enke, Dorothea de Fine, der boede paa Gaarden Finnesset i Mandens forrige Kald, tog ham til sig i nogle Aar. Efter derpaa at være vendt tilbage til Forældrene sattes han, da han var bleven ti Aar gammel, i Skole og Kost hos

¹ A. Erlandsen, Biogr. Efterretninger om Geistligheden i Tromsø Stift, S. 83—84. J. Kraft, Topogr.-stat. Beskrivelse over Norge, VI, S. 398.

Vicepastoren i Buksnes, Hr. Leonard Sidenius,¹ en født Jemte og oprindelig vistnok svensk Student. I denne Prests Hus tilbragte Gerhard Schøning omtrent fem Aar, læste Latin og begyndte paa Græsk og Hebraisk, men hans Fremgang synes, efter hvad han selv fortæller, endnu ikke at have været synderlig stor. Han blev ogsaa, i en Alder af femten Aar, confirmeret af Sidenius, altsaa ikke længe efter, at Confirmationen ved Forordningen af 13de Januar 1736 var indført i den dansk-norske Kirke. Derefter lode Forældrene ham skifte Lærer og sendte ham i 1737 til Vaagen igjen, til Sognepresten der, Hr. Elias Schøning, der var den unge Schønings nære Slægtning, idet han baade var hans Faders Broder og gift med hans Moders Søster. Denne Hr. Elias „havde Navn for en lærd Mand og var stedse vant til at have fremmede Børn at oplære“; selv var han barnløs. Det blev kun en kort Tid, som Gerhard Schøning kom til at tilbringe i Hans Egedes gamle Prestegaard, da Farbroderen døde allerede om Høsten 1738,² men han gjorde her gode Fremskridt, thi „Hr. Elias var meget stærk i det latinske Sprog, men ogsaa i gode Prygl, som han efter de Tidens Maade var meget rund i at uddele.“ Gerhard Schøning kom saa hjem igjen for en kort Tid og underviste, saa godt han kunde, to yngre Brødre, indtil Forældrene bestemte sig til at sende ham til Thronhjems Skole.

¹ Buksnes var et af de Thronhjems Domcapitel underlagte Kald; Domkirkens residerende Capellan var i Navnet Sogneprest og holdt en „residerende“ eller Vice-Pastor som Vicarius. Om Hr. Leonard Sidenius se H. Hammond, Den Nordiske Missions Historie, S. 851—854. Suhm (Saml. Skr. VI, S. 30) fortæller, at Schønings Fader selv var en velstuderet Mand og sin Søns første Lærer, hvilket neppe er rigtigt, da Sønnen selv ikke omtaler det.

² Erlandsen (l. c. S. 98) har urigtigt 1739.

Denne Skoles Rector, Mag. Benjamin Dass, kom til at øve en saa stor Indflydelse paa Schønings hele Udvikling og Skjebne, og der dannede sig mellem ham og hans Discipel et saa inderligt, livsvarigt Venskab, at vi maa dvæle et Øieblik ved denne Mands Liv og Personlighed.

Benjamin Dass, der var født 15de August 1706 paa Gaarden Skar i Alstahaug Prestegjeld paa Helgeland, var en Brodersøns Søn af Digteren Petter Dass († 1707)¹ og en Søstersøn af en anden Datidens Poet, Hr. Marcus Volquartz, Forfatter af den af Almuen indtil den seneste Tid yndede Bog „Sjelens Luth“,² i hvilken man ogsaa vil finde et Digt til Benjamin Dass's Daabshøitidelighed. Hans Fader var imidlertid fattig, dertil neppe nogen god Fader,³ og det var kun ved et Tilfælde, at Benjamin Dass kom til at betræde den lærde Bane. Det var Thomas v. Westen, som blev opmærksom paa ham ved en af sine Reiser, og han tog ham med sig til Throndhjem for at lade ham opdrage til Missionær blandt Lapperne. Han blev Student 1726, men havde større Lyst til den videnskabelige end til den geistlige Virksomhed og blev tidlig en ivrig Samler af Bøger, Haandskrifter, Mynter o. s. v.⁴ Hans Gram blev hans Velynder og bevægede i 1734 Biskoppen i Throndhjem, Dr. Eiler Hagerup, til at kalde ham til Rector i Stiftsstaden, en Ret, som dengang endnu til-

¹ Se Petter Dass's Skrifter, udg. af A. E. Eriksen, I, S. IX.

² I Illustreret Nyhedsblad for 1860, No. 84 har jeg samlet, hvad der kunde findes om Volquartz's Liv. Se ogsaa Danske Saml. IV, S. 115.

³ Suhm, Saml. Skr. IV, S. 322.

⁴ Et Træk i denne Retning fra Dass's yngre Aar, se Wille Høybergs Holbergiana, Fortalen S. 4 vers.

kom Biskopperne overensstemmende med Norske Lovs 2—18—2.¹

I det følgende Aar tiltraadte Dass sit Embede efter at have erhvervet Magistergraden. Den endnu ikke tredive Aar gamle Rector modtog Thronhjems Skole i den misligste Forfatning og maatte begynde sin Virksomhed med at befri den fra en Hoben gamle, uvidende og umulige Disciple, eller for at bruge en yngre Samtidigskraftige Udtryk: „han rensede som en Hercules *stabulum scholae Nidrosiensis* og drev ud en Mængde stivskjæggede Asener, bedre skikkede til at drage Ploven end til at studere.“² Snart forstod han ved sin Nidkjærhed og Dygtighed som Lærer at bringe Thronhjems Skole i Anseelse, og han vandt i de femten Aar, han bestyrede den, et Navn som faa danske eller norske Skolemænd. Professorerne i Kjøbenhavn „fordrede altid en større Fremgang af dem, der havde været Dass's Disciple, end af andre,“³ og Frekventsen i Skolen var under ham usædvanlig stærk. Han var en i høieste Grad uegennyttig og hjælpsom Mand, i hvem Disciplene fandt en sand, om end streng Ven. Som

¹ Hagerup skriver fra Thronhjem 23de Octbr. 1734 til Gram: „Den Forsikring om Domini Dassii gode Erudition og Egenskaber fra Deres Haand er mig nok, thi haver jeg derpaa strax skrevet hans Vocation, med hvilken jeg ønsker baade ham og Skolen Lykke.“ (Grams Breve paa det st. kgl. Bibl.). Om Grams venkabelige Forhold til Hagerup besidder det norske Univ.-Bibl. et Vidnesbyrd i et Exemplar af Torfæus's Hist. rerr. Norvv., som den Førstnævnte skjænkede Biskopen med en længere latinsk Tilskrift, da denne i 1727 forlod Danmark for at blive Th. v. Westens Eftermand som Lector i Thronhjem.

² H. Hammond, Den nordiske Missions Historie, S. 217.

³ Samling af Mindetaler, holdne i det Kgl. Norske Videnskabers Selskab over adskillige af dets afdøde Medlemmer, udg. af H. J. Wille, Kbhvn. 1805, S. 9.

Videnskabsmand hørte han til den i hans Tid talrige Klasse af Lærde, der befandt sig bedre ved at læse, end ved at skrive, og glædede sig mere ved at besidde og samle Kundskab, end ved at udbrede den gennem literære Arbejder. Intet var ham imidlertid kjærere end at bistaa Andre ved deres Verker, en Redebonhed, hvorpaa han i en senere Periode af sit Liv aflagde mange Beviser.

Der rørte sig derimod hos Dass en stærk Uvilje imod alt, hvad der forekom ham at være Hulhed og Skin. Hans Domme om Samtiden og dens Mænd udmærkede sig ved et ægte satirisk Salt, der gjorde hans Brevstil mere end almindelig interessant. Det er ogsaa som Brevskriver, at han har faaet en Plads i Literaturen. Bekjendte ere især hans Breve til Suhm, der, som Nyerup allerede har bemærket, „give en sammenhængende Udsigt over det danske lærde Væsen“ i en Række af Aar.¹

Det er fra Suhm, med hvem Dass stod paa en meget fortrolig Fod, at man egentlig kjender ham. Vi skulle anføre nogle af Suhms Ytringer om ham. „Magister Dass knurrede ofte paa mig, satte mig ofte tilrette, modsagde mig og mine Tilbøieligheder ofte, men forsvarede mig som en Løve, naar jeg var fraværende. Dersom jeg havde gjort en Ugjerning, vilde jeg have taget min Tilflugt til ham, betroet mig ham; han havde skjældet mig ud, kaldet mig *Bestia, qui*, med hvilket Tilnavn han bærede dem, hvis Gjerninger mishagede ham, men han havde taget sig af mig og søgt at redde

¹ Suhm, Saml. Skr. XV, S. 189–305. Selvfølgelig maatte, dengang disse Breve aftryktes, Adskilligt udelades. Skulde nogen vide, om Originalerne til disse Breve ere bevarede, og hvor?